

El *Gray Notebook* i la recepció de Josep Pla als Estats Units

Visat núm. 18

(octubre 2014)

per Joan Ramon Resina

La importància de Josep Pla als Estats Units es pot mesurar pel to de la seva trobada amb Hemingway a la casa que Rex Smith, el director de l'Associated Press, tenia a Madrid abans de la Guerra Civil. Hemingway, que ja era famós i guanyava diners, no manifestà cap interès per l'escriptura de Pla. L'americà tenia una pèssima opinió del periodisme, i per a ell Pla no era més que un gasetiller regional, útil a tot estirar per reforçar la vanitat de l'home d'èxit amb el previsible homenatge.

Ignorant absolut de la cultura catalana i incapaç de transcendir els quatre llocs comuns del país que es vantava de conèixer, Hemingway posà Pla a prova preguntant-li per les dues o tres coses locals de les que l'americà en presumia d'expert: les curses de braus i les novel·les de Pío Baroja. Gens entusiasta de la «fiesta nacional» i escèptic envers l'habilitat de Baroja per trenar arguments narratius, Pla va irritar el seu interlocutor, molest que algú no compartís les seves aficions. Amb condescendència accentuada pel seu espanyol macarrònic, Hemingway insinuà que la crítica de Pla a Baroja es devia al fet que aquest escriptor era «un espanyol de molta categoria», «antipintoresc» i «molt patriota». O sigui, la cançoneta que un català no pot criticar objectivament res espanyol. Hemingway sentencià la conversa declarant que li agradaven els toros i els San Fermín perquè tenien un punt de salvatgeria. Doncs bé, en la mesura que Espanya interessi els nord-americans i nord-europeus pel seu punt de salvatgeria, Pla no tindrà entre ells una recepció gens ni mica proporcional a la seva importància. La raó és clara: als Estats Units, i a la mateixa Europa, un català és un espanyol reticent i la cultura catalana una subespècie de l'espanyola. Aquest prejudici d'ordre polític fa que la seva homologació objectiva a la cultura central europea resulti invisible, o pitjor encara, en dificulti la difusió per manca d'aquell punt de salvatgeria, o d'alteritat, com diríem avui, que fa que molt de tant en tant un escriptor o un artista espanyol assoleixi un èxit singular a causa de l'exageració dels trets nacionals (en una altra època n'haurien dit «racials»). L'exemple més recent d'aquest fenomen és Almodóvar.

Als Estats Units l'obra literària catalana més llegida és *La plaça del Diamant*. Però el merescut èxit de la gran novel·la de Rodoreda no s'explica per la catalanitat de l'ambient ni dels personatges, i ni tan sols pel drama de la Guerra Civil que envaeix la quotidianitat de la protagonista. La recepció s'explica sobretot per l'onada de feminisme que va inundar les universitats americanes durant els anys vuitanta del segle passat i va canviar la fesomia dels departaments de literatura. Així, doncs, d'aquesta profunda novel·la moltes generacions de lectores i lectors universitaris es van quedar exclusivament amb les escenes de la patètica prometença i matrimoni de la Natàlia amb en Quimet, perquè destriades del conjunt de la novel·la confirmaven les teories vigents sobre el patriarcat i la violència inherent a la relació entre els sexes. Aquell reduccionisme militant, que s'abeurava en el submarxisme sociològic, la superfetació foucaultiana del poder i l'apropiació pseudocientífica de la psicoanàlisi, va obrir oportunitats curriculars a algunes escriptores conjunturalment sobrevalorades

en la mesura que se les absteia del seu context. En canvi, valors indiscutibles de la literatura catalana com ho són Verdaguer, Maragall, Carner, Espriu, Sales, o Pla van seguir absents dels programes d'ensenyament i de les revistes de crítica literària.

No ho podria demostrar, però sospito que la primera vegada que es va comentar *El quadern gris* en la seva totalitat en una universitat dels Estats Units va ser al seminari de literatura catalana que vaig impartir a la Universitat de Cornell el semestre de tardor del 2005. Del que sí n'estic segur és que el primer seminari dedicat monogràficament a Pla s'esdevingué a Stanford quatre anys més tard. Estem parlant de xifres de lectors molt reduïdes, una dotzena d'estudiants de doctorat, i per tant una proporció infinitesimal entre la població universitària d'aquell país. Però qui ha demostrat mai que la cultura —no dic els mercats culturals— sigui la creació de les masses? L'Acadèmia platònica, quants membres tenia? Els cenacles del Quattrocento italià, on fermentà la cultura humanística, quantes persones reunien? Quin públic tenia Spinoza al seu taller de polidor de lents a Amsterdam? Caldrà superar els prejudicis del sociologisme per vèncer el concepte administratiu de la cultura. Una dotzena d'estudiants que incorporin l'obra de Pla a la seva recerca i a l'eventual tasca pedagògica és un bon principi. El nombre importa molt menys que la qualitat de la llavor.

En aquest context tan magre, l'edició d'un *Quadern gris* de butxaca en traducció de Peter Bush a la New York Review of Books planteja alguns interrogants. Si, d'una banda, la lectura del *Quadern* és gratificant, com em confessava Nicholas During, l'editor de la versió americana; de l'altra, resulta molt difícil promoure un escriptor que pertanyi a una cultura fantasma, privada no sols d'un cos polític sinó també de la suficient demografia per generar una «heritage readership» dins del multiculturalisme nord-americà. Aquesta societat es mou empesa per l'activitat de grups de pressió. D'una banda, l'estat i les institucions públiques són culturalment neutrals i formalment integradores; d'altra banda, la diversitat de les cultures és correlativa a la influència (numèrica, financera, política) dels grups que competeixen per l'espai públic, comercial o acadèmic. Pla, com qualsevol altre autor català, hi tindrà l'espai que hi tingui la cultura catalana, amb les limitacions afegides de l'idioma, que, paradoxalment, no desapareix darrere la traducció. Al contrari del que sol afirmar-se, no és la inaccessibilitat de la llengua la que allunya els focus internacionals d'alguns autors de mèrit, sinó la infravaloració de les cultures dels països petits, infravaloració que arriba a la negació en el cas dels països que malviuen com a províncies mal assimilades per antigues nacions imperials. ¿No tendim també nosaltres a preferir un escriptor de llengua anglesa, francesa, espanyola o alemanya a un eslovè, txec, flamenc, danès o polonès? ¿No preferim qualsevol mediocritat en les llengües anomenades «grans» a les grans obres d'altres cultures que són igualment europees, però que les guerres o un tarannà pacífic han desplaçat del tauler de control? I quan ens «obrim» a la globalització i ens pensem transcendir a nivells culturals superiors pel fet de confondre extensió amb intensitat, ¿no reiterem els vells prejudicis imperials en benefici dels països de més volum, anul·lant al seu interior i entre els països veïns les cultures que han resistit les pressions uniformadores i han servat la seva personalitat?

Pla és un testimoni excepcional del segle XX, un escriptor que revela «el món d'ahir» amb tanta intensitat i amenitat com ho fa Stefan Zweig, i que té el valor afegit d'haver elaborat una prosa antimetafísica, atenta al testimoni dels sentits i recolzada en una sostinguda i gens frívola meditació sobre el temps i la memòria. El seu cinisme antiromàntic hauria de delectar el lector americà format en la tipologia de l'heroi eixut que hom troba, entre altres, en les històries de Hemingway, i en el desvergonyiment programàtic de Mailer, però amb l'afegit d'una amplíssima cultura continental que sols ha pogut escapar a la perspicàcia de molts lectors a causa de l'esforç del mateix Pla per dissimular-ne la tramoia amb la disfressa d'un ruralisme exagerat fins la paròdia. Sols s'ha de comparar el seu llibre sobre el París dels anys vint amb el llibre equivalent de Hemingway per adonar-se de la capacitat d'observació del català. Però una llengua, en tant que jurisdicció espiritual d'un país, determina els confins de la seva influència. De vegades, dependent de l'habilitat

diplomàtica dels seus interventors, pot ser un salconduit per entrar a l'ordre mundial de la cultura. Però, si comparem la sort de l'anterior traducció d'un clàssic català, l'antologia de Verdaguer en versió de Ronald Puppo a la Chicago University Press, haurem de desesperar per la recepció de Pla als Estats Units. En aquest sentit, és preocupant la negativa d'aquesta editorial a considerar la publicació d'una obra crítica sobre el conjunt de l'obra de Pla. Un autor sols esdevé clàssic (en aquest cas, sols podria promoure's com a clàssic) en la mesura que disposi d'un suport crític extens, i en aquest moment no existeix ni una sola monografia sobre Pla en llengua anglesa. Ni s'ha celebrat cap simposi dedicat a la seva obra. Tret dels exigus i sovint fugaços circuits de la catalanística nord-americana, Pla no ha estat present en actes acadèmics d'abast multidisciplinar o, si més no, de literatura comparada, malgrat que no costi gaire imaginar-lo inserit en la gran cultura periodística dels anys vint i trenta, amb noms com ara Joseph Roth, Kurt Tucholsky, Karl Kraus, Siegfried Kracauer, i una mica més tard amb Albert Camus, Dino Buzzati, Oriana Fallaci, i tants altres.

Potser la traducció d'*El quadern gris* inauguri una «era Pla» a petita escala dels estudis ibèrics i, amb una mica més de sort, en alguns àmbits de la literatura comparada, en els quals és un perfecte desconegut. Si l'edició del *Gray Notebook* respengués raonablement a les expectatives de venda, podria preveure's la traducció d'un segon volum, potser de narrativa, com fou el cas a Alemanya el 2007, on set anys més tard Pla continua sent tan inconegut entre el públic acadèmic com ho era abans de la Fira de Frankfurt. Ara bé, sense la complicitat d'aquest públic no costa gaire aventurar que el *Gray Notebook* seguirà el destí del *Tirant lo Blanc*. Publicat per Schocken l'any 1984 en traducció de David Rosenthal, l'obra de Joanot Martorell i Martí Joan de Galba va gaudir d'una certa popularitat en una conjuntura favorable a les ambientacions medievals, abans de desaparèixer de les llibreries sense deixar petja visible en els programes universitaris.

En relació a la infeudació acadèmica d'un clàssic com ho és *El quadern gris*, cal dir que, tot i haver-se apostat amb molt bon sentit per una edició de butxaca, la tria d'un pròleg-resum de Valentí Puig és més que discutible. Potser es pretenia obviar l'accent erudit a fi d'apropar l'obra al lector corrent. Però fins i tot en aquest supòsit, hem de lamentar que l'obra amb què Pla compareix davant el públic americà per primera vegada no hagi estat presentada pel seu estudiós més competent. Em refereixo al seu homònim, director de la Càtedra Josep Pla de la Universitat de Girona, el professor Xavier Pla. Malgrat aquest desdeny, no sabia dir si premeditat, de l'acadèmia, aquesta hauria de decantar-se per una aposta editorial que a alguns ja ens trigava. La sedimentació de la reputació de Pla als Estats Units requerirà temps i dependrà, fonamentalment, de la convicció i assiduitat amb què la treballin els que s'interessen més per les continuïtats culturals que no pas per les modes fugisseres.